

Rusmir Mahmutćehajić

Internacionalni Forum Bosnae / International Forum Bosnae

rusmir.mahmutcehajic@gmail.com

**ZEMALJSKO ANTIFAŠISTIČKO VIJEĆE NARODNOG
OSLOBOĐENJA BOSNE I HERCEGOVINE U VIDICIMA
SAVREMENIH ZAGOVORNIKA POLITIČKOG I KULTURNOG
BOSANSTVA I NJEGOVIH OSPORAVATELJA**

**STATE ANTI-FASCIST COUNCIL FOR THE NATIONAL
LIBERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE
PERSPECTIVE OF CONTEMPORARY ADVOCATES OF
POLITICAL AND CULTURAL BOSNIA AND ITS DENIERS**

Akronim ZAVNOBiH, kojem odgovara složenica Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, trpi sudbinu opredmećenog pojma koji, slično gotovo svim drugim, gubi osnovno značenje. Svima se čini da je jasan i da ga je moguće umetati u rečenice. Plastičan je i posljedično prima brojna i teško određiva značenja. Ali to je narav modernih modularnih govorenja u kojima se čini da riječi mogu biti izdvajane iz rečenica te umetane u njih manje ili više neovisno o samoj rečenici. A značenje svake riječi je drukčije u svakoj novoj rečenici.¹ Zapravo, riječ je rečenica. Njenim razbijanjem u sastavne joj čestice umire i smisao koji joj je i razlog i svrha. Zato bi valjalo razmotriti izvorna značenja navedenog imena u političkoj filozofiji. I takav prijedlog je sporan.

Politička filozofija ne omogućuje kritičko preispitivanje političkih koncepata koji su temelj svake politike. Čini se da bi uputna bila usporedba odnosa filozofije religije i religijske filozofije. To jesu slična i teško razdvojiva dva akademska područja. A ipak su razdvojiva. Zato bi bilo opravdano podsjetiti da filozofija politike i politička filozofija nisu svedive jedna na drugu. Kada su religijski koncepti – a to znači pristup njima u ontološkoj hijerarhiji od Apsolutnog prema svemu ostalom koje jest kontingentno – preispitivani u okviru religijske slike svijeta, rezultati su posve drukčiji od njihovog

¹ O svojstvima modularnog govora vidjeti više u: Uwe Pöerksen, *Plastic Words: The Tyranny of a Modular Language*, prev. Jutta Masson i David Cayley, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 1995.

podvrgavanja filozofijskoj logici u kojoj razumske odnose pojava ne nadlaze metafizičke kategorije kao presuđujuće.

ZAVNOBiH je prvenstveno politički koncept. Zato bi u filozofiji politike valjalo dekonstruirati njegovu preovlađujuću opredmećenost i zagubljenost u trezvenom preispitivanju njegovih vrijednosti u političkome sada bosanskog mišljenja. Akronimska narav tog pojma pokazuje se prije svega u nemogućnosti njegovog korištenja u svim značenjskim poljima.

Važno je ukazati na pet vremena korištenja akronima ZAVNOBiH. Prvo, od njegovog izvornog javljanja do 1948; drugo, od te godine u narednih nekoliko godina odredivo kao doba antistaljinističkog Staljinizma; treće, koje bi valjalo imenovati komunističkim pokusima s liberaliziranjima socijalizma; koje traje do prvih znakova rasprava jugoslavenske federacije; četvrto, doba rata protiv Bosne i njenog naroda do Dejtonskog mirovnog sporazuma; i peto, nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma do sada. Izvorni dokumenti ZAVNOBiH-a uglavnom nisu bili dostupni široj javnosti nakon 1948. godine. Ako ih bilo ko pogleda, bit će mu jasni razlozi zašto. U zaglavljinama svih tih dokumenata sankrosanktna su pozivanja na Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika, druga Josifa Visarionoviča Džugašvilija Staljina i Crvenu armiju. Ta pozivanja imat će presuđujuću i simboličku i faktičku važnost sve do 1948. godine. Nakon razlaza jugoslavenskih komunista sa Savezom Sovjetskih Socijalističkih Republika, a tako i s Josifom Visarionovičem Džugašvilijem Staljinom, nema njihovih spominjanja, ali u nekoliko prvih godina potom u Jugoslaviji su provedene promjene kojima je trebalo dokazati u doslovnom smislu antistaljinizam koji staljinistički transcendirala staljinističke optužbe.

Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika, i simbolički i faktički utjelovljen u svetosti lika i djela Josifa Visarionoviča Džugašvilija Staljina kao nasljednika djela Vladimira Iljiča Uljanova Lenjina, značio je iznevjerenje ideala ZAVNOBiH-a. Cijelo Staljinovo djelo, do tad i temelj i sjeme komunističkog pokreta, porečeno je, pa su i originali i prijevodi njegovih knjiga povučeni i uglavnom uništeni. Svako iskazivanje lojalnosti do jučer neprijepornom vođi, čak i u ironiji, postalo je opasno i okrutno kažnjivo. Najgorljiviji komunisti, odani dojučerašnjim idealima njihove borbe, denuncirani su za bilo kakve pozitivne odnose prema odbačenim vrijednostima staljinizma te podvrgavani zatočenjima i mučenjima.

Još ranije je Lav Davidovič Trocki, osnivač Crvene armije, sataniziran i ubijen u Meksiku kao izdajnik. Nasuprot obojici u javnost je izvođena neosporiva svetost Vladimira Iljiča Uljanova Lenjina te su tako pokrivena sva zlodjela staljinizma. A gotovo ništa od nasilja provedenih u ime revolucijskih ciljeva nije bilo pripisivo Vladimiru Iljiču Uljanovu Lenjinu. Nakon 1948. godine

ideologijskim zaokretom nuđena je navodno neupitna povezanost jugoslavenskih komunista s izvornom čistotom lenjinizma i junačka suprotstavljenost negaciji svega toga u staljinizmu.

U tom ideologijskom okviru komunističke teleologije bosansko pitanje je bilo suštinski tehničko. Zbilja postojanja bosanskog naroda i njegove političke i kulturne povijesti bila je neosporiva tada, kao i prije, i sada. Ali valjalo ju je preinačiti u mrtvi kut ili slijepu mrlju, jer otvaranje pitanja o bosanskoj naciji značilo je dekonstruiranje okoštale slike o srpskom i hrvatskom razgraničenju kroz to ne samo povijesno tkivo već i živo tkivo bosanskog naroda.

Sad bi se valjalo vratiti pitanjima o dekonstrukciji opredmećenih sadržaja akronima ZAVNOBiH i traganju za njegovim mogućim značenjima u političkim govorenjima o ideji i zbilji bosanstva. Spomenutu dekonstrukciju filozofskim pristupom razmatranoj složenici i svim njenim sadržajima moguće je provesti prvo u razlaganju svih njenih sadržaja te potom u traganju za sintezom drukčijom od uobičajenih. Složenica se sastoji od sedam dijelova, tri pridjeva (*zemaljsko*, *antifašističko* i *narodnog*); dvije proste imenice (*vijeće* i *oslobođenja*) i akronima BiH za *Bosne i Hercegovine*, u odgovarajućim padežnim oblicima.

Zemaljsko

Pridjev *zemaljsko* valja preispitati u značenjskim poljima njegove iskoristivosti. Šta zapravo znači imenica zemlja kojoj odgovara taj pridjev? Nerijetko se čuje u javnim govorenjima da Bosna i Hercegovina jest zemlja. Mnogima se čini da to znači nešto, iako je posve nejasno šta bi to moglo biti. Ako je Bosna, kojoj je nametnuto ime Bosna i Hercegovina, zemlja, valjalo bi se upitati ima li ijednog dijela planeta s imenom Zemlja, bez obzira na to koliko bio sićušan ili velik, da mu to ime te s njime povezani prilozi, glagoli i pridjevi ne bi odgovarali?

Ako je Bosna i Hercegovina – a tu se već jasno vidi problem s “jest” i “jesu” – zemlja, šta bi značila negacija tog – nebesa ili ono što je pod njima? Ako bi to značilo država, jasno je da postoje vremena tog kada ona nije bila država. Ako bi to značilo zemaljski obzor koji ima svoje granice u odnosu na njemu slična u zemaljskim susjedstvima, zašto bi te granice bile takve kakve jesu a ne drukčije?

Nejasno je zašto bi uz ime Bosna valjalo pridjevati to da je ona zemlja ili da je zemaljska. Mantrično ponavljani stihovi Makove pjesme *Zapis o zemlji* parodiraju upravo to: “Pitao jednom tako jednog vrli pisac neki: / A kto je ta

šta je ta da prostiš / Gdje li je ta / Odakle je / Kuda je / Ta / Bosna / Rekti / A zapitani odgovor njemu hitan tad dade: / Bosna da prostiš jedna zemlja imade / I posna i bosa da prostiš / I hladna i gladna / I k tomu još / Da prostiš / Prkosna / Od / Sna.”

U danome odgovoru Bosni su pripisana svojstva i onog koji pita i pitanog i onog koji odgovara. Posna i bosa, i hladna i gladna, i prkosna od sna, može biti žena, i tek rođena i udata i ostarjela. Što baš žena? Kozmički simbol primanja i trpnje jest ženski ili žena. Ljudsko postojanje nije odvojivo od dvojine muško i žensko, davanje i primanje te djelovanje i trpnja. Ono je uvijek u nekome sada i negdje. Zato određivanje Bosne kao zemlje prijeti zamagljivanjem ljudskosti kao središta svega postojećeg, kao sume svega stvorenog u kojoj i kojom Stvoritelj govori te koja svime svojim govori Njemu.

Antifašističko

Pridjevu *antifašističko* odgovaraju u političkim iskustvima svijeta ideologija fašizma i različiti oblici njene primjene u nedavnim iskustvima svijeta. U najkraćem, to su nastojanja shvatanja organske povezanosti naroda u njegovoj političkoj osviješćenosti do pune homogenosti u shvatanju svog povijesnog trajanja i misijske uloge u političkoj teleologiji. Fašizam je ideologijski potpuno uključiv, a posljedično i posve isključiv. Uključiv je jer njegovoj slici svijeta odgovara ideologijski shvatana neodvojivost politički osviješćenog pojedinca od političke osviješćenosti naroda koji zna svog neprijatelja. Uvjet ozbiljenja fašističke uključivosti jest uništenje svega što nije potčinjivo volji homogene političke cjeline utjelovljene u liku vođe.

Nasuprot te isključivosti je uzvrat odražen u poviku: Smrt fašizmu, sloboda narodu! Je li moguće usmrtiti fašizam? Može se pričinjati da on ima tjelesno i duševno obznanjenje te da ga je moguće uhvatiti i ubiti. Ali to je ideologijska iluzija o ideologiji. Moguće je usmrtiti živo biće, ali ne i njegove sposobnosti da misli i pristaje uz svoje mišljenje sve dok ukupnost života nije posve zatrta. Ni slobode naroda nema i ne može biti bez slobode pojedinca.

U programima političkog ozbiljenja naroda obuhvaćenog ideologijom fašizma uključene su ili potpuna asimilacija svih drugosti ili njihovo potpuno isključenje uništenjem. Iako je uobičajeno ideologiju fašizma povezivati prvenstveno s italijanskim iskustvima 20. stoljeća, njene sadržaje moguće je otkriti u brojnim drugim političkim ideologijama i programima, pa čak i u onima koji su se predstavljali antifašističkim. Zato postoje oblici antifašizma

koji su bili prosto reakcija na fašizam, pri čemu se nisu uspijevali osloboditi onih sadržaja koje svaka reakcija preuzima iz akcije koju nastoji suzbiti.

Ključno pitanje odnosa prema fašizmu i antifašizmu valja vratiti čovjeku, fašisti ili antifašisti. Događa se da sudionik fašističke pomame nesvjesno ili svjesno ne pripada posve takvoj slici svijeta i nastojanju za njeno ozbiljenje. I obrnuto, nisu rijetki slučajevi da antifašista svoj fašizam samo drukčije imenuje.

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca / Kraljevini Jugoslaviji fašizam i njegova nacionalsocijalistička verzija, slično kao i u mnogim drugim evropskim državama, bili su prisutni u gotovo svim područjima života. Jugoslavenski komunisti su u svom razumijevanju univerzalne revolucije nužno bili nasuprot fašizmu, druge kvazimesijanske ideologije. Zato je shvatljivo jasno prepoznavanje nemogućnosti da povijesne, etničke, jezičke i religijske razlike prostora uključenog u granice Kraljevine budu asimilirane ili poništene u imaginaciji o klasnoj emancipaciji.

Tek u antifašizmu jugoslavenskih komunista bile su prepoznatljive i suština društvene pluralnosti i nemogućnost njenog poricanja bez nasilja. Upravo zato su razlučenja južnoslavenskog prostora na snage fašizma i antifašizma bila tako moćna. U njima su tlaćeni i osporavani prepoznavali mogućnost emancipacije u tome što jesu. Ali to ne znači da su u svoje naslijeđe razvidno i odlučno uključili suprotstavljane mimikriranim fašističkim sadržajima. Ako je ustaški pokret u svojim izvornim sadržajima bio fašistički, a suprotstavljane njemu antifašističko, opravdano je pitati se: Jesu li fašistički odnosi prema Bosni i njenome narodu preživjeli i nakon prividnog poraza ustaštva?

Odlukama kralja Aleksandra Karađorđevića 6. siječnja 1939. godine te na njima utemeljenom ustrojstvu Kraljevine Jugoslavije, Bosna i njen narod su i porečeni i ideologijski poništeni. U stvaranju Nezavisne Države Hrvatske učinjeno je isto.² Ustaški fašizam neodvojiv je od njemačkog nacionalsocijalizma. Prilike u Jugoslaviji 1939. godine prožete su i jednim i drugim. Ali slični odnosi prema Bosni i njenom narodu traju i poslije. Suština su genocidske ideologije antibosanstva. Njihove prisutnosti nisu usmrćene, iako to većina ne zna i ne vjeruje, pa makar ih i na najokrutniji način iskušavali.

² Vidjeti: Ante Pavelić, "Pojam Bosne kroz stoljeća", *Spremnost*, 1 (1942): 1–2.

Vijeće

Južnoslavenski narodi – iako tako imenovani, ipak ne nužno i slavenski s obzirom na značajne skupine Mađara, Nijemaca, Albanaca, Roma, Talijana, Vlaha i drugih na istoj teritoriji – imaju svi, i zajedno i pojedinačno, svoje priče o sebi, različite i nerijetko suprotstavljene. Svaka od tih narodnih skupina u te svoje priče uključuje svoje slike čovjeka, svijeta i Boga te traganje za ozbiljenjem u pravu na život i sreću. Težnje onemogućenja da te priče budu kazivane vode nasilju i isključivanju, a posljedično i pridruživanju pojedinačnih priča raspoloživim moćima. Ko ima veću političku moć, taj smatra da priča slabijeg mora biti suzbita te prokazana kao tuđa i neprihvatljiva. Njegovu priču ne treba ne samo slušati već treba spriječiti i njeno kazivanje.

Zato je imenica *vijeće* mogla označavati i zatvorenost u vlastitu priču i otvorenost prema drugome čiju priču, ma koliko bila drukčija, valja saslušati te u politici tražiti zajedničko odlučivanje o dobru koje pripada svima. Kad bilo koja od priča bude uzdignuta na razinu jedine istine, drugi moraju biti preinačeni u neprijatelja, ili teološkog ili političkog. Kada bude tako, teološki neprijatelj mora biti obezluđen i uništen, posve isključen iz homogene našosti. Političkog neprijatelja nužno je protjerati izvan granica našosti poistovjećene sa zemljom.

Kada se to dogodi, političkome neprijatelju moguće je nametnuti dogovor. Zato vijeće može biti i sredstvo protiv narodne pluralnosti i protiv pojedinačnog i skupnog bivanja svojim a tako i slobodnim. Ako je vijeće zajednica slobodnih pojedinaca s pravom da kazuju svoje priče te da nikome ne oduzmu takvo pravo, kada su govorenja i slušanja u punoj uzajamnosti, političke odluke su temeljene na zajedničkom interesu svih, pri čemu nijedna od njih ne isključuje pravo na različitost i život s njome.

Narodnog

Čini se da malo pridjeva poput *narodni* ima tako tešku i zbrkanu sudbinu u jeziku / jezicima južnoslavenskih prostora. Kako god ta riječ bila istraživana, pojedinačna ljudskost, uvijek rođena te posljedično s precima i potomcima, nije svediva na primordijalnu jezgru u kojoj i kojom bi bila isključena univerzalnost čovječanstva. Kad god se dogodi da narod bude ograničen u neku od njegovih zasebnosti – povijesnu, kulturnu, teritorijsku, religijsku, političku ili drugu – te iz toga budu izvođene zasebne teleologije, neizbježni su sukobi s drugim kao neprijateljima.

Narod može označavati sve ljude, bez obzira na njihove razlike u pričama o povijesti, kulturi, religiji, politici ili bilo čemu drugom. Niko unutar narodne cjeline ne može imati prednost u ljudskosti a da to ne znači i ugrožavanje tog što čovjek jest – biće s neosporivim pravom na život i bivanje sretnim, s odgovornošću za sebe i sve što ukupnost postojanja čini. Svoju prednost može priskrbiti jedino poniznošću i darežljivošću te činjenju svega na najljepši način, a to znači priznanjem prava svemu što ima pravo u samom činu postojanja. Zato bi vijeće u odnosu s nepovredivošću dostojanstva svakog pojedinca moralo značiti priznanje prava svakome na njegovu priču. To znači da svaki pojedinac ima dug prema svemu u postojanju – da ga vidi i čuje; i posljedično pravo da mu se obznani i da ga sasluša.

Imenicom *narod* određiva je svaka ljudska okupljenost, od najniže razine, kakva su obitelj, drugarstvo i prijateljstvo, pa do cjeline čovječanstva. Nijedan pojedinac nije svediv ni na što u cjelini čovječanstva. Svaki je izvoran te zato i neponovljiv. To je suština značenja o ubistvu jednog čovjeka kao ubistvu svih ljudi, izbjavljenju jednog čovjeka kao izbjavljenju svih. Zato je pravedan samo onaj poredak u odnosima ljudi u kojem nema i ne može biti, načelno govoreći, pojedinca manje ili više vrijednosti. Može biti pojedinca s većim ili manjim pravom te posljedično većim ili manjim dugom u odnosu prema drugim ljudima i cijelome postojanju.

Razlika između naroda u tom elementarnom značenju i nacije kao političkog koncepta je u osvješćenju zajedničkog *telosa*. Nacija je politički osviješćen narod. A *telos* nacije je država, poredak društvenog ugovora sa suverenošću u zakonodavstvu, izvršnoj vlasti i sudstvu. Narod može biti veća ili manja skupina ljudi s istovjetnom pričom o porijeklu i namjerama. Nacija to nije, jer nema i ne može biti ni etnički ni kulturno homogenih političkih osvješćenja. Nacija je politička zajednica kojoj država služi u osiguranju suverenosti svih njenih pojedinaca i njihovog političkog, kulturnog i ekonomskog uključivanja u cjelinu čovječanstva.

Kad god je narod politički neosviješćen, a to znači kad god nije uspostavljen poredak početne jednakosti svih ljudi, svjesno ili nesvjesno pojedinci ili skupine u tome narodu izloženi su nepravdi. Nastojanja da te nepravde budu otklonjene vode društvenom ugovoru, političkom osvješćenju i naciji, a tako i državi kao jedinom sredstvu priznavanja i šticećenja svakog pojedinca na nepovredivost života i svega s time u vezi

Oslobodenja

Nema i ne može biti oslobodenja naroda bez uvažavanja da mu je temelj oslobodenje pojedinca. I ta je riječ nasilno izdvajana iz rečenica te prisiljavana na izmaštana značenja izvan njih. Tako se i za nju čini da ima značenje jasno svakome. A kad je tako, riječ nema značenje. Njena polisemičnost, svojstvena za predstavljanje u rječnicima, nužno mora postati opredmećena te posljedično i fetišizirana. Ko bi se usudio javno govoriti o oslobodenju kao pojavi ispražnjenog značenja?

Koncept oslobodenja uključuje djelovanje onog koji oslobađa sebe ili drugog s onim od kojeg oslobađa sebe ili tog drugog. To je odnos s onim koji je neprijatelj ili poricatelj prava pojedinca i svih s kojima je on povezan. U ukupnosti postojanja nema ničeg što bi moglo biti posve svoje te tako i posve slobodno. Ukupnost postojanja i svaka pojava u njemu jest u određenosti, u zakonskim uzajamnostima jednog s drugim, svake pojedinačnosti sa svim ostalim i s cjelinom. Ako ta uzajamnost bude svedena na dvojину, što jest uvjetnost, nužna je Trećost o Kojoj dvojina ovisi, ali ne i Ona o dvojini.

U etimologijskim tumačenjima pojma sloboda nerijetko je podsjećano da joj je korijen zamjenica *svoj*. Kada je čovjek svoj, nije i ne može biti tuđi. U njemu takvom ogleda se i sabire ukupnost postojanja. Sve dok nije svoj, sve dok u sebi ne otkriva mogućnosti uzlaženja u bivanju višim – a to znači pravednijim, boljim, ljepšim, sretnijim, blažim, znanijim i tako u svim sadržajima njegovih mogućnosti – čovjek ne može biti slobodan te posljedično ni osposobljen da oslobađa drugog. Ako ipak iz svojih uskraćenosti oduzima oslobađanje drugih, učinak toga je uvijek nasilje nad tim koje oslobađa, ali i nad svijetom kao cjelinom.

Niko i ništa izvan pojedinca ne može osloboditi ni sebe ni oslobađanog ako u tome nema svijesti o bivanju svojim i slobodnim i posljedičnoj mogućnosti narastanja u tome. Zar pod idejom oslobodenja naroda nisu počinjeni najgori zločini?! Slobodu nije moguće donijeti i dati. Ona je u pojedincu, u njegovom osvješćenju sebe kao neograničene mogućnosti narastanja u znanju, ali i osvješćenju granice toga na kojoj i iza koje započinje vjerovanje, odnos vjerujućeg s apsolutno Vjerujućim. Pretpostavka za to je nepovredivost pojedinca – dovedenog u svijet bez njegove volje i odvođenog iz njega također bez njegove volje, ali s njegovom odgovornošću za sve činjeno i nečinjeno između tih dviju krajnosti.

BiH

Iako akronim BiH prožima svaku vrstu savremenog govorenja, i akademskog i političkog i medijskog, ustrajavanje na tome bez prepoznavanja njegovog razornog djelovanja u značenjskim poljima svake priče o pojedincu i narodu, o slobodi i državi, o javnoj politici i kulturi, podstiče održavanje anesteziiranosti bosanskog mišljenja. Bih-anje i bh-nje, suštinski pogrdno svođenje imena Bosna na amebičnost, onemogućuje smisaona politička i filozofska preispitivanja. U kakvu god rečenicu bili uključeni bih i bh, razaraju je i onemogućuju joj smisao. A upravo je to cilj ideologije antibosanstva: svemu bosanskome oduzeti zbiljnost i svesti ga na osporivu fikciju.

Takvo korištenje ne uznemirava gotovo nikog. Ali korištenje pridjeva *bosanski* i imenice *bosanstvo* uznemirava gotovo sve u javnoj politici te ih se mnogi stide, vjerujući da se u njima i njima otkrivaju u onome što grozi njihovog političkog neprijatelja. U tome je prepoznatljiv psihološki defetizam, strah od prisutnog ali nepoznatog, preinačenog u demona koji prijeti.

Povijesno i politički, kulturno i zemljopisno pa i psihološki moguće je ocrtati kontinuitet bosanstva na jasniji način negoli ijednog trajanja na prostorima jugoistočne Evrope. To je prije svega koncept etički zasnovane entelehije. Ljudi jesu različiti. Ne postoji način njihovog svođenja na homogenost. A kad takva nastojanja postoje, riječ je o nasilju koje podstiče na laž i suđenje na osnovi nje. Religijske ili bilo koje druge razlike nisu poništive čak ni među braćom blizancima. Tek u priznanju tog moguća su njihova ozbiljenja u ucijepljenim im ljudskostima. Tako je i s cjelinom naroda.

U iskustvima nastojanja da ljudi budu svedeni na jedno znanje i vjerovanje te na njima temeljene etike i estetike, pokreće ratove, progone i razaranja. U cijelom svom trajanju bosanstvo, a zapravo ljudi osviješćenog pripadanja njemu, nije isključivalo pravo na zagovor upravo tih temeljnih različitosti koje su svedive u odgovornu politiku, u solidarni komšiluk i nepovredivost ljudskog života. Subverzija tog je u prokazivanju imena Bosna, bosanstvo i svega što je s njima u vezi kao nečeg neuskладivog s etnonacijskim – a nažalost i s fašističkim – ideologijama i programima novog doba.

Savremena afirmacija hercegovinstva ima temelj u okrutnoj izdaji bosanskih ljudi u njihovoj borbi za autonomiju u političkim odlučivanjima. Današnje značenje pojma hercegovina, poistovjećenog s jednim područjem Bosne, nije

ništa drugo nego čuvanje tekovina izdaje etičkog i političkog bosanstva.³ To je pokriveno ustrajavanjima na bih i bh, u odvracanju od dostojanstva imena Bosna i bosanstvo. Tako su održavana i snažena osporavanja i razaranja koncepta bosanstva kao povijesno neosporivog trajanja, filozofskog i političkog koncepta koji povezuje s najuzvišenijim etičkim idealom ljudskosti.

Bosna i Hercegovina jest sadašnje ime za cjelinu koja je neotrpiva prijatna pritajenim zagovornicima dvaju fašizama. A upravo Bosna i bosanstvo u svom ma koliko osporavanom i zatajivanom značenju kroz stoljeća prije svega jesu antifašistički ideal, pristajanje na očitost zbilje čovječanstva u kojem razlike te posljedično i prava na vlastite priče nisu otklonjivi bez nasilja.

Kroz razvoj i snaženje balkanskih etnonacionalizama, predstavljenih kao usaglašavanje s civilizacijskim napretkom, redovito je vodilo u već spomenute organske uključenosti u etnonacijsku homogenost te posljedičnu isključivost, uz okrutna zatiranja, svake drugosti. Kako ističe Milorad Ekmečić, borbe za etnonacijska oslobođenja započinju perom i pričanjem te se potom izvode sabljom, puškom i topovima. U tome i tako mora biti određen tuđi drugi kojeg valja otkloniti iz vlastite narodne homogenosti, ili milom ili silom.

Iako je razdijeljena u brojne teritorijske i druge zasebnosti, Bosna je ipak, ma koliko mala, potčinjena dobroj volji zagovornika jedinstva u razlikama, principa na kojem svijet može opstati, bez kojeg jest i mora biti poprište nepravdi i stradanja. Nositelji te dobre volje su baštinici bosanstva, jedinstva u razlikama. Koliko god se Bosna i bosanstvo danas činili slabim, porećenim i poniženim te politički uskraćenim, njeni susjedi, sve tri države s kojima graniči, mogu se usmjeravati prema boljoj budućnosti jedino uz priznanje i prihvatanje bosanstva, povijesnog i političkog trajanja u kojem je pojedinačna ljudskost, sa svim njenim pravima na različitost, temelj dobrog i pravednog društvenog poretka.

³ O tome vidjeti više u: Rusmir Mahmutćehaji, *Bauk bosanstva: U anesteziji i poslije*, Sarajevo: Dobra knjiga, 2022; Isti, *O antibosanstvu: Muke života u tuđim predstavama*, Sarajevo: Connectum, 2018; Isti, "Oblici i sadržaji ideologija antibosanstva u dvadesetom stoljeću", *Zbornik radova Međunarodna naučna konferencija Prijelomne godine bosanskohercegovačke prošlosti*, Sarajevo, 22–23. novembar 2019, tom 2, ur. Sedad Bešlija, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu/Institut za historiju, 2021, 7–39; Isti, "Genocidna ideologija antibosanstva"; u: Muamer Džananović, Zilha Mastalić-Košuta i Merisa Karović-Babić (ur), *Genocid nad Bošnjacima, Srebrenica 1995–2020: Uzroci, razmjere i posljedice*, Zbornik radova s Međunarodno naučne konferencije održane 19. oktobra 2020. u Sarajevu, Sarajevo – Tuzla: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Univerzitet u Sarajevu, Univerzitet u Tuzli, Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, 2021, 17–103.

Rekonstrukcija

Akronim ZAVNOBiH je u preovlađujućoj javnoj upotrebi reificiran, fetišiziran i posljedično iskinut iz javnih govorenja kojima bi odgovaralo ustrajno preispitivanje prošlosti u vidicima kritičkog odnosa prema sadašnjosti te posljedično i u anticipiranju bolje političke, kulturne i ekonomske budućnosti. Vladari režima Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca / Kraljevine Jugoslavije smatrali su da je bosansko pitanje zauvijek riješeno, da bosanskog naroda nema i ne može biti, te zato ni bosanske politike, i da su bosanske granice zauvijek izbrisane. I pored tog, okupljanje ljudi bosanske pluralnosti u antifašističkoj borbi bilo je moguće tek uz razumijevanje odnosa druge zbilje, ideologijski konstruirane u poricanju svega bosanskog, i zbilje same u kojoj su Bosna i bosanstvo ključni preduvjeti političkog poretka na južnoslavenskom jugu, a to znači ustrajnog raspravljanja o zajedničkom interesu i odlučivanju u skladu s mogućnostima i sviješću o psihološkoj i ideologijskoj naravi antibosanstva. Da je tako potvrđuju i preispitivanja postojećih prilika u bosanskohercegovačkoj državi.

Posljednji rat protiv Bosne i svega bosanskog dokaz je neporaženosti snaga fašizma u njihovoj izvornoj pojavi i onim sadržajima koji su uključeni u prostu reakciju na fašizam i s njime povezane destruktivne pojave. Nijedna ideologija ne bi bila opasna ako bi u sebi održavala konzistentnost. Ali takve nema. U svakoj od njih postoji mračna mrlja nepreispitive nelogičnosti. Upravo to joj omogućuje metamorfoze, skrivanja i poniranja u nevid, ali i nova javljanja. Zato je fenomenološka analiza prisutnosti ideologije fašizma u savremenome antibosanstvu važan izazov pred filozofima politike.

Bosanstvo je i danas, kada je bosanskohercegovačka država članica Organizacije ujedinjenih nacija ustavno suverena, teritorijski cjelovita i politički neovisna, i dalje osporavano i ugrožavano. Najopasnije ugroze bosanstva ne dolaze iz njenog susjedstva. One su prije svega u dugome trajanju nasilnog oblikovanja antibosanskih identiteta u kojima su zamračeni sadržaji ljudskosti, čiji su najuzvišeniji ideali upravo u tome što jest bosanstvo. Nastala je moćna kvazikultura nametana kao kultura, u kojoj je bosanstvu pripisivana tuđost. A zapravo, bosanstvo je odnos pojedinca i njegovog društva prema najuzvišenijem idealu, prema nepovredivosti prava na život i prava na bivanje sretnim. Upravo zato u dekonstruiranju opredmećenog i fetišiziranog ZAVNOBiH-a valja nalaziti intelektualne izazove najvišeg reda, jer etičko trajanje ne započinje i ne okončava nigdje do u osviješćenome pojedincu.